

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Földtudományok Doktori Iskola

**A kárpátaljai Beregvidék falusi turizmusának helyzete és
fejlődési lehetőségei**

PhD-értekezés tézisei

Sass Enikő

Témavezető:

Dr. habil Szabó Géza (PhD)

egyetemi docens

PÉCS, 2019

A doktori iskola neve, címe:

Pécsi Tudományegyetem
Természettudományi Kar
Földtudományok Doktori Iskola
7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

A doktori iskola vezetője:

Prof. Dr. Geresdi István
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet

A doktori témacsoport címe:

Turizmusföldrajz

A doktori témacsoport vezetője:

Prof. Dr. Aubert Antal
egyetemi tanár
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Turizmus Tanszék

Témavezető:

Dr. habil Szabó Géza (PhD),
egyetemi docens
PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet
Turizmus Tanszék

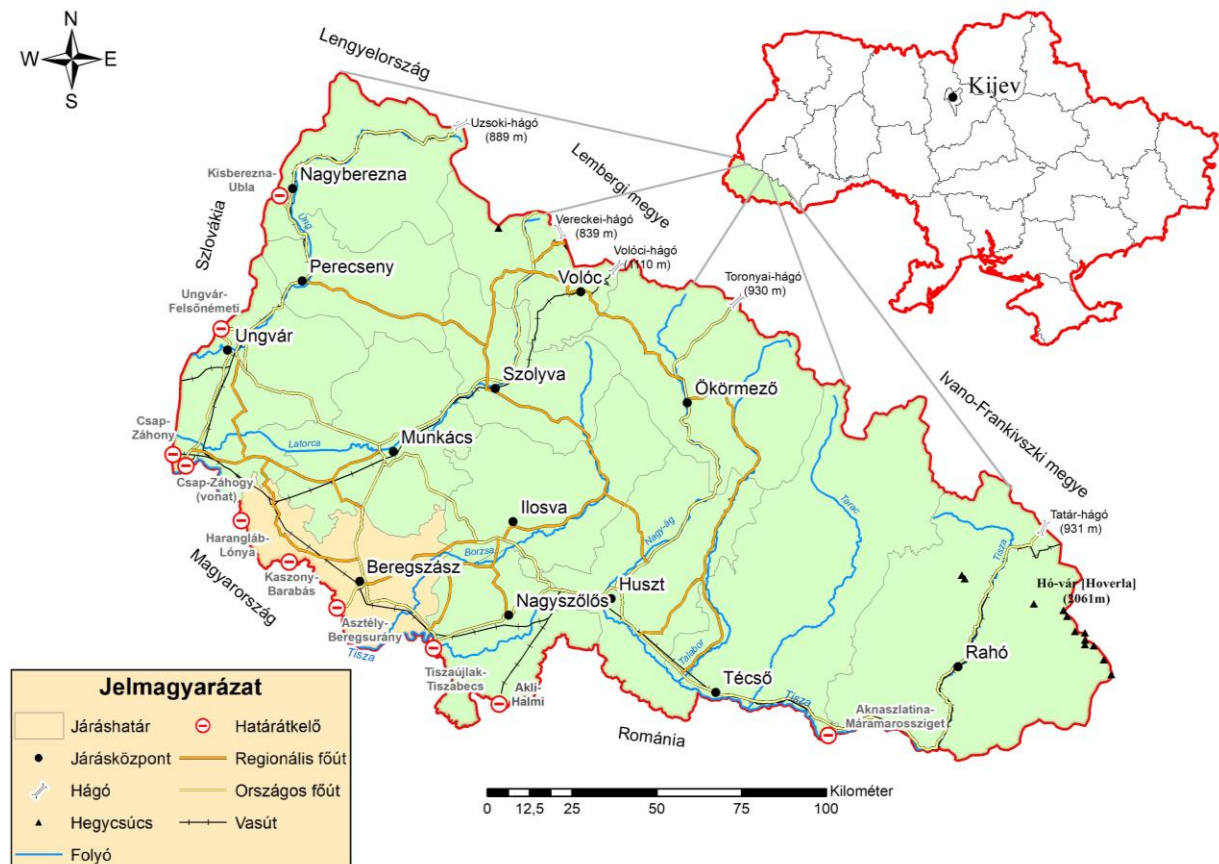
Bevezetés

A trianoni békeszerződés után a történelmi Magyarországtól elszakított területek —Erdély, Kárpátalja, Felvidék, Órvidék, Muravidék, Vajdaság és Délvidék — különböző országok fennhatósága alá kerültek. A tudományos értekezés a felsorolt hajdan volt magyar területek közül *a jelenleg Ukrajnához tartozó Kárpátalját helyezi górcső alá, azon belül is a tömbmagyarság által lakott Beregszászi járásra, vagy az ennek a területét pontosan lefedő Beregvidék turisztikai térségre koncentrálni* (1. ábra).

A Szovjetunió felbomlása következtében Ukrajna független állam lett. Az egy évtizeden át tartó átmeneti időszak után az állam gazdasága lassú fejlődésnek indult, melyben kulcsszerepet játszott a turizmus is. A rendszerváltást és a határok könnyebb átjárhatóságát követően főként Magyarországból irányából megnőtt az egykori magyar terület, Kárpátalja iránti megismerési vágy. A Kárpátaljára utazók elsődleges célja a régen látott rokonok meglátogatása, a gyökerek felkeresése, a kapcsolatteremtés, az ismeretlen vadregényes táj felfedezése volt. A turizmus megélénkülése gazdasági lehetőséget hozott a Kárpátalján élő lakosság, így a magyar lakosság számára is. A tudományos értekezésnek is ezek a tények adtak indítást, ugyanis *az ukrajnai magyar kisebbség a turizmussal elsősorban a vendégfogadás, a falusi turizmus révén lépett kapcsolatba*. Ezért is láttam időszerűnek és szükségesnek a kárpátaljai magyar kisebbség által lakott területekre irányuló turizmus milyenségének a feltárását, a falusi turizmus átfogó, szintetizáló, elméleti és gyakorlati rendszerét bemutató elemzés megalkotását az értekezésben.

1. ábra

A Beregszászi járás (Beregvidék) földrajzi elhelyezkedése

Forrás: Saját szerkesztés

1. A munka célja, hipotézisek

A tudományos értekezés célja a falusi turizmus fontos aspektusai alapján megvizsgálni Kárpátalját, azon belül a magyarlakta Beregvidéket, részelemeit átfogóan elemezni, s egyúttal hozzájárulni a terület turizmuskutatásának elméleti eredményeihez, és bővíteni a falusi turizmus gyakorlatban is hasznosítható útmutatásainak körét. Ennek elérése érdekében fontosnak tartottuk:

- megvizsgálni Kárpátalján napjaink turizmusában végbemenő változások okait, s megállapítani a terület turisztikai jelentőségét, az ország idegenforgalmában betöltött szerepét, nagy súlyt fektetve az elmúlt évek Ukrajnájában lezajlott politikai, gazdasági és társadalmi változásainak megvilágítására;
- feltárni a kárpátaljai falusi turizmus gyökereit, fejlődési szakaszait;
- a statisztikai adatok hiányát ellensúlyozva létrehozni egy adatbázist, mely alapján rálátás nyílik a mintaterület falusi turizmusának egy aktuális időpontban vizsgált állapotára, és amely a későbbi mintavételek során összehasonlítási alapot képezhet;
- bemutatni az empirikus kutatásokon alapuló beregvidéki falusi turizmus működési elveit, széleskörűen elemezve a falusi turizmus keresleti és kínálati oldalát, meghatározva a Beregszászi járás (Beregvidék) turisztikai vonzerőit, rávilágítva a helyi specifikumokra, a kereslet változásaira, a vizsgált települések jellemzőire, a lakosság attitűdjére;
- ezen kívül meghatározni a kárpátaljai többségi ország által lakott területen folytatott falusi turizmus fogalmi rendszerét és a hozzá tartozó tevékenységek milyenségét, helyi sajátosságait.

Feltételezésünk szerint *a falusi turizmus egy megélhetési, megmaradási esélyeket javító vidéki tevékenységként alakult ki Kárpátalján, mely kitörési pontot jelentett és jelent ma is a többségében falusi környezetben élő magyar kisebbség számára.* Továbbá úgy gondoljuk, hogy a kutatási területnek választott kárpátaljai Beregvidéken a kezdetekhez képest, és a mintegy 10 éves vizsgálati periódus alatt is egyfajta *minőségi és mennyiségi fejlődés, strukturális átalakulás ment végbe a falusi vendégfogadás tekintetében.*

2. Vizsgálati módszerek

A falusi turizmus kutatására épülő tudományos értekezés elméleti és módszertani megalapozása, valamint gyakorlati jelentőségének megerősítése szempontjából egyszerre több primer és szekunder módszer került alkalmazásra, vagyis a kutatás a trianguláció (háromszögelés) elve (DECROP, A. 1999; BABBIE, E. 2000; TOMCSÁNYI, P. 2001) alapján történt. A vonatkozó szakirodalom feldolgozása mellett a kvantitatív módszereken túl kvalitatív jellegű adatgyűjtések eredményeivel igyekeztünk a kutatási témát annak mélységeibe tekintve árnyaltabbá, pontosabbá tenni.

2.1. Szekunder forrásokra épülő kutatások:

Az értekezés egyik részét a másodlagos források elemzése alkotja:

- Ez elsősorban *Kárpátalja turisztikai jellegű bemutatásával, illetve turizmuskutatásával* kapcsolatos (magyar, cseh, orosz, ukrán) szakirodalmának feldolgozását jelenti.
- Másodsorban a munka elméleti, módszertani háttérének megalapozása érdekében a *magyar, ukrán és nemzetközi szakirodalom falusi turizmusra vonatkozó kutatási eredményei* kerülnek összevetésre, értékelésre.
- A téma kibontásához továbbá szükséges volt az *Ukrajnára és azon belül a Kárpátaljára vonatkozó turisztikai statisztikai adatok elemzése, amelyek keretében a turizmus kínálati és keresleti jellemzőinek leírására és a változások meghatározására* került sor. *Különösebb figyelmet a 2013-as és 2017-es adatokra fordítottam.*

- A kutatás célterületének választott *Beregvidék turisztikai vonzerőinek a bemutatásához* szintén a szakirodalomra támaszkodtam.

2.2. Primer forrásokra épülő kutatások

A kutatás legfontosabb primer módszerei a *kérdőíves megkérdezés és a mélyinterjúzás* volt. A *doktori értekezés alapját három kérdőíves vizsgálat és egy mélyinterjú lekérdezés képezi* (1. táblázat). A kérdőíves felmérések során kérdezőbiztosok segítségével dolgoztam, akik a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola hallgatói közül kerültek ki.

I. Kérdőív: Vendégfogadói kör felmérésére szolgáló kérdőív

A kutatás kivitelezéséhez 2008-ban Kárpátalja tömbmagyarságát magában foglaló Beregvidék falusi vendégfogadói körének felmérésére alkalmas kérdőívet állítottunk össze. A kérdőív 46 nyílt és zárt kérdést tartalmazott. A kutatási terület falusi vendégfogadóit az internet adta források és a Beregszász és Térsége Falusi Turizmus Szövetségtől kapott információk segítségével gyűjtöttük össze. A kitöltetés több szakaszban zajlott le: 2009-ben hat (Bene, Csetfalva, Nagybakta, Mezőgecse, Mezőkaszony, Vári), 2011-ben és 2013-ban egy-egy (Nagyborzsova, Zápszony), valamint 2018-ban négy újabb (Beregdeda, Nagybégány, Nagymuzsaly, Sárosoroszi) településen. A 2009-ben megvizsgált 6 település közül 5 esetében 2018-ban megismételtük a felmérést egy kisebb merítést végezve. Összességében a Beregvidék 12 településéről 195 kérdőívet gyűjtöttünk be (1. táblázat).

Az értekezésben egy közel 10 éves periódus bemutatását kíséreljük meg, amely lehetőséget ad a változások figyelemmel kísérésére. Az elemzés során igyekszünk rávilágítani az eltelt idő alatt kifejlődött szervezett és spontán fejlődő falusi vendégfogadás közötti különbségekre, a vendégkörben bekövetkezett, a vendégfogadó házak minőségét, kapacitását stb. illető változásokra.

Kárpátalján a Beregszászi járáson kívül a Nagyszőlősi és a Huszti járásokban működik még aktívan magyar, vagy részben magyar településeken a falusi vendéglátás. Az utóbbi területén helyezkedik el Visk települése, ahol a rendszerváltás után az elsők között kezdtek el foglalkozni ezzel a tevékenységgel. E településen 13 vendégfogadót kérdeztünk meg. A viski falusi turizmust szórványvidéken való elhelyezkedése, a Beregvidéktől való távolsága alapján kontrollcsoportként kezeljük.

II. Kérdőív: Lakossági felmérésre szolgáló kérdőív

Minden olyan Beregszászi járási településen, ahol vendégfogadói kérdőíveket töltöttünk ki, a település gazdasági helyzetével, turisztikai adottságaival, a faluba érkező turistákkal kapcsolatban megvizsgáltuk a lakosság véleményét is. A lakossági kérdőív 20 kérdést tartalmazott. A 12 falusi turizmussal foglalkozó településről 635 darab kérdőív lett begyűjtve, melyből 633 volt kiértékelhető (1. táblázat). Ez a szám a vizsgált települések 19 éven felüli² magyar lakosságának 5%-t jelentette. A kérdőívezésnél rétegzett mintavételt alkalmaztunk nem, életkor és iskolai végzettség szerint. A rétegek a legutóbbi, 2001-es³ népszámlálás adatai alapján lettek kialakítva (ЗАКАРПАТСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ 2003А, 2003В). Ezen kívül minden településhez készült egy útvonalleírás, amelyet követve lettek az adatközlők felkeresve.

² А ЗАКАРПАТСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ (2003В) a régióban élő kisebbségekre vonatkozó korcsoportos adatokat 4 éves periódusokra bontva adja meg, így nem állt módunkban meghatározni a 18 év feletti lakosok számát, mivel azok a 15-19 évesek korcsoportjába estek. Ebből kifolyólag választottuk a 19 év feletti felnőtt lakosságot a mintánk vizsgálati alanyainak.

³ Sem a kutatás kezdetén, sem pedig a disszertáció írásának időpontjában Ukrajna nem rendelkezett a 2001-estől frissebb hivatalos népszámlálási adatokkal.

Tekintve, hogy a lekérdezés több szakaszban, 2009 és 2018 között zajlott, szükségesnek láttuk a minta reprezentativitásának az utólagos ellenőrzését az újabb kor és nem szerinti adatokkal összevetésben. A végrehajtott khi-négyzet próba nem talált szignifikáns eltérést a minta és a Beregszászi járás 2011-es kor- és nem szerinti összetételében (ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ СТАТИСТИКИ У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛАСТІ 2011:24).

1. táblázat

A vendégfogadói és lakossági kérdőívek, illetve a falusi turizmus szervezőivel készült interjúk száma és megoszlása a Beregszászi járásban településenként

Település neve	Vendégfogadói kérdőívek	Lakossági kérdőívek	Interjúk	Kitöltés éve
1. Bene	17	46	2	2009
	5			2018
2. Csetfalva	10	28	1	2009
	9			2018
3. Nagybakta	2	13	–	2009
4. Mezőgecse	11	32	1	2009
	8			2018
5. Mezőkaszony	10	76	1	2009
	5			2018
6. Vári	29	93	1	2009
	12			2018
7. Nagyborzsova	10	54	1	2011
				2018
8. Zápszony	20	64	–	2013
9. Beregdéda	14	61	1	2018
10. Nagybégány	14	64	–	2018
11. Nagymuzsaly	13	68	1	2018
12. Sárosoroszi	6	34	1	2018
Összesen	195	633	10	

Forrás: Saját szerkesztés

III. Kérdőív: Kárpátalja turisztikai keresletét és imázsát vizsgáló kérdőív

A Kárpátalja turisztikai keresletét és imázsát vizsgáló kutatásunk a vidék egyik legjelentősebb küldőpiacáról, a Magyarországról érkezett vendégekre terjedt ki. A kérdőívezést Kárpátalja határmenti, főleg magyarok lakta területére összpontosítottuk, s a lekérdezést is az ide érkező turisták körében végeztük el 2005-ben. A kutatópontok többnyire a Beregszászi járásban (Beregszászi járás: Bene, Beregdéda, Beregszász, Csetfalva, Nagyborzsova, Mezőkaszony, Vári; Nagyszőlősi járás: Nagyszőlős, Salánk; Huszti járás: Visk) helyezkednek el, ahol a lakosok egy része falusi turizmussal foglalkozik. A 250 darab kitöltött kérdőívből 248-at tudtunk felhasználni (SZILÁGYI ZS. et al. 2006; SASS E. et al. 2007).

A kérdőívek kiértékelését minden esetben az SPSS Data Editor, valamint a Microsoft Office Excel programok segítségével végeztük el. Az adatokat esetszám-arányos vizsgálatnak vetettük alá, és ahol rendelkezésre állnak régi és új eredmények is, ott összehasonlító elemzést végeztünk. Az átláthatóság kedvéért a nyílt kérdéseknél (pl. a lakóhely által biztosított életkörülményekkel való elégedettségénél, illetve hogy honnan várják a vendégfogadók a turistákat stb.) a válaszokat utólag kategorizáltuk. A szemléletesség érdekében az eredményeket diagramokon, egyes esetekben kartodiagramokon ábrázoltunk. Ez utóbbiakat az ArcGis 10.4 program segítségével készítettük el.

I. Mélyinterjú: Falusi turizmussal foglalkozó szervezők/civil szervezetek vezetői részére

A falusi turizmussal kapcsolatos kérdőíves felmérések eredményeinek alátámasztása, esetleges cáfolása céljából 2018-ban mélyinterjúkat készítettünk Kárpátalja magyar lakta területein falusi vendéglátással foglalkozó települési szervezőkkel, polgármesterekkel (több esetben a szervező maga a polgármester), illetve civil szervezet vezetőikkel. Összesen 12 személy lekérdezése történt meg, akik többsége (10 fő) a Beregszászi járásban tevékenykedik (1. táblázat), illetve a Nagyszőlősi és a Huszti járásból is megkérdeztünk egy-egy személyt.

A mélyinterjú kérdései három téma köré épültek: 1. *A falusi turizmus története és annak települési/térségi megszervezése*; 2. *A szervezet és annak tevékenysége*; 3. *A falusi turizmus fogalma, és tevékenységi körei*. A kérdéssor témakörönként 7, 15 és 24 kérdést tartalmaz. A kérdésekre adott válaszok nem egy fejezet alpontjaként kerülnek egyszerre bemutatásra, hanem az értekezés során a megfelelő helyeken használjuk fel őket, mint megerősítő vagy cáfoló információforrást.

3. Az eredmények összefoglalása

A kárpátaljai Beregvidék falusi turizmusának kutatására épülő tudományos értekezés szakirodalmi elemzésén túl összesen 1089 kérdőívet töltöttünk ki és dolgoztuk fel, melyeket mélységi vizsgálatokkal egészítettünk ki, ami 12 mélyinterjú készítésében és elemzésében nyilvánult meg. Az elvégzett kutatások során: meghatároztuk Kárpátalja Ukrajna turizmusában betöltött szerepét a kelet-ukrajnai eseményeinek tükrében; feltártuk a kárpátaljai falusi turizmus gyökereit, jelenkori fejlődési szakaszait, kialakulásának okait, és a kárpátaljai magyarság életében betöltött jelentőségét; létrehoztunk egy adatbázist, mely alapján bemutattuk a beregvidéki falusi turizmus kínálati oldalának sajátosságait, a végbemenő változások okait, valamint meghatároztuk a kereslet jellemzőit. Az elvégzett munka által célkitűzéseink megvalósultak, hipotéziseink pedig beigazolódtak.

A disszertáció elméleti megalapozását szolgáló szakirodalom tanulmányozása során azt tapasztaltuk, hogy az elmúlt 100 évben Kárpátalja fölött uralkodó hatalmak – mintahogy azt már a bevezetőben is sejtettük – valóban nem távoztak nyomtalanul. Mindenki megpróbálta a teret és a benne élő embereket a saját képére formálni, s mindeközben *egy nyelvi, kulturális, vallási és építészeti sokszínűség jellemezte a vidéket*, melynek eredetét talpraesett történészek órákig tudnák magyarázni, és *amely adottságokat a helyi turizmusipar igyekszik előnyére fordítani, hasznosítani. Kárpátalja turizmusának kutatástörténete szempontjából fontos és lényegi információk mozaikszerűen rakódnak össze, mely mozaikdarabokat az uralkodó hatalmak alkottak meg saját hivatalos nyelvükön*. A föld mélyében rejtőző geológiai, ásványi kincsek mindenkit foglalkoztattak, kutatásra ösztönöztek, a táj szépsége pedig mindenkit rabul ejtett. *Egyesek repülőteret, hidakat, menedékházakat, míg mások óriási szanatóriumokat építettek és tömegével szállították ide anyaországuk lakosait gyógyulni, üdülni. Meghatározó vonzerővel a hegyvidék, a téli- és a természetjáró turizmusra alkalmas területek, illetve a termál-, gyógy- és ásványvizek rendelkeztek*. A területet turisztikailag reklámozni és bemutatni kívánó írások nagy része is ezekről szólt.

❖ *Kárpátalja turizmusának pozicionálása és a változások okai*

Kárpátalja és a vizsgált Beregvidék napjainkban Ukrajna részét képezi, így nem függetleníthető az országban zajló gazdasági, politikai, társadalmi és egyéb eseményektől. A 2014-ben kialakult és azóta eszkalálódott kelet-ukrajnai konfliktus, illetve a Krím félsziget annektálása szintén nyomott hagyott Kárpátalja életében. Az elvégzett statisztikai elemzések alapján megállapítható, hogy a kialakult helyzet nagy hatást gyakorolt az ország gazdaságára,

amely a GDP visszaeséséhez vezetett és egyebek között a turizmusipart is érzékenyen, sőt határozottan negatívan érintette. Az ország turistaforgalma 2013-hoz képest nagymértékben visszaesett, melyet főként az ország irányítása alá nem tartozó területek turistaforgalmának kiesése, illetve a külföldi turisták távolmaradása okozott. Ennek ellenére **a turizmus nem szűnt meg az országban, csak lecsökkent és irányt váltott.** A kereskedelmi szálláshelyek forgalmából kiderült, hogy **a forgalom a biztonságos(abb)nak vélt területek felé irányult és egy északnyugati tendenciát követett.** A rendelkezésre álló adatok alapján továbbra is megerősíthetjük azt a tényt, hogy Ukrajna területén belül továbbra is léteznek kiemelkedő aktivitást mutató turisztikai centrumok, viszont számuk a korábbi eredményeinkhez képest (lásd SASS E. 2008) — a Krím félsziget anektálása következtében — ötről négyre csökkent: 1. Fővárosi; 2. Tengermelléki (Fekete és Azovi); 3. Kárpátok vidéke; 4. Dnyipropetrovszki megye környéke turisztikai centrumok.

Kárpátalja a *Kárpátok vidéke* idegenforgalmi centrum tagja. A nehéz gazdasági helyzet ellenére 2013-hoz viszonyítva 2017-ben ez az idegenforgalmi centrum tudta – a kereskedelmi szálláshelyek vendégszámát és az eltöltött vendégéjszakákat tekintve – a legnagyobb arányú növekedést produkálni. Tehát **a régió iránt – így Kárpátalja iránt is – megnövekedett a belföldi kereslet.** A Kárpátaljára érkező turisták előszeretettel veszik igénybe a megye falusi szálláshelyeit is. A statisztikai adatgyűjtés hiányosságai és a falusi vendégfogadásnak a szürkegazdaságban való elhelyezkedése miatt ez a turistaszám nem jelenik meg reálisan a statisztikai kimutatásokban, így azokból nem tudunk érdemi következtetéseket levonni.

A keresletnövekedés okát abban látjuk, hogy a lakosság elveszítette kedvelt üdülőterületét, a Krím félszigetet és ennek következtében utazásaiknak új belföldi célpontokat kerestek, mint például a *Kárpátok vidéke*. Kárpátalja szempontjából megnövekedett az egészségturisztikai objektumok, az épített örökség, a természeti látnivalók, valamint a kulturális értékek, a bor és a gasztronómia iránti kereslet. Kiemelt érdeklődést a belföldi turisták a Beregvídek térségében nagyarányban előforduló termálvizek iránt tanúsítanak.

❖ *A kárpátaljai falusi turizmus gyökereinek feltárása*

Kárpátalja *falusi turizmusának* gyökerei után kutatva jelentős információ került elő a magyar szakirodalomból, melyből megállapítottuk, hogy magának **a vendégfogadásnak nagyobb hagyományai voltak Kárpátalja hegyvidéki részein, mintsem a síkvidéken.** Az *Utas Könyvének* (1939, 1941) írott és térképen megjelenített forrásaiból kiderült, hogy Kárpátalján 34 turisztikailag frekventált, beszervezett község esetében van említés a fizetővendéglátásról és annak szervezetségi szintjéről, vagy a magánházak nyújtotta lehetőségekről és azok megszervezéséről. A hegyvidéki területeken történő vendégfogadás többnyire csak szállásadásból állt, amely inkább az akív turizmussal, illetve a kereskedelmi szálláshelyek hiányával hozható összefüggésbe, mintsem a tipikus falusi, vidéki kínálatokkal. **A magyarok által jelenleg is szép számban lakott települések közül csupán Tiszaújlakon, Beregszászon, Mezőkaszonyban, Munkácson, illetve Aknaszlatinán, Visken és Huszton, foglalkoztak turisták magánházakban, magánlakásokban történő elszállásolásával.** Az utóbbi három település is a hegyvidéken vagy annak közvetlen határán helyezkedik el.

A II. világháború utáni időszakban a beszervezett településeken megszűnt az amúgy is gyengén működő vendégfogadás. A Szovjetunió felbomlásával bekövetkezett rendszerváltás bizonytalan gazdasági időszakában azonban a megélhetési lehetőségek keresése következtében Kárpátalján is felismerték az emberek a falusi vendéglátásban rejlő lehetőségeket, a gazdaságra és a társadalomra gyakorolt pozitív hatásait. Így kezdett el lassan kialakulni Kárpátalja síkvidéki területén a falusi vendégfogadás jövedelemkiegészítő ágazata.

❖ *A kárpátaljai falusi turizmus fejlődési szakaszai*

A 12 mélyinterjú kiértékelése során megállapítottuk, hogy az 1990-es évektől kezdve napjainkig Kárpátalja magyarlakta területein a falusi turizmus folyamatos változáson, átalakuláson, fejlődésen ment és megy keresztül, amelyet a vizsgálatok alapján három szakaszra bontottunk:

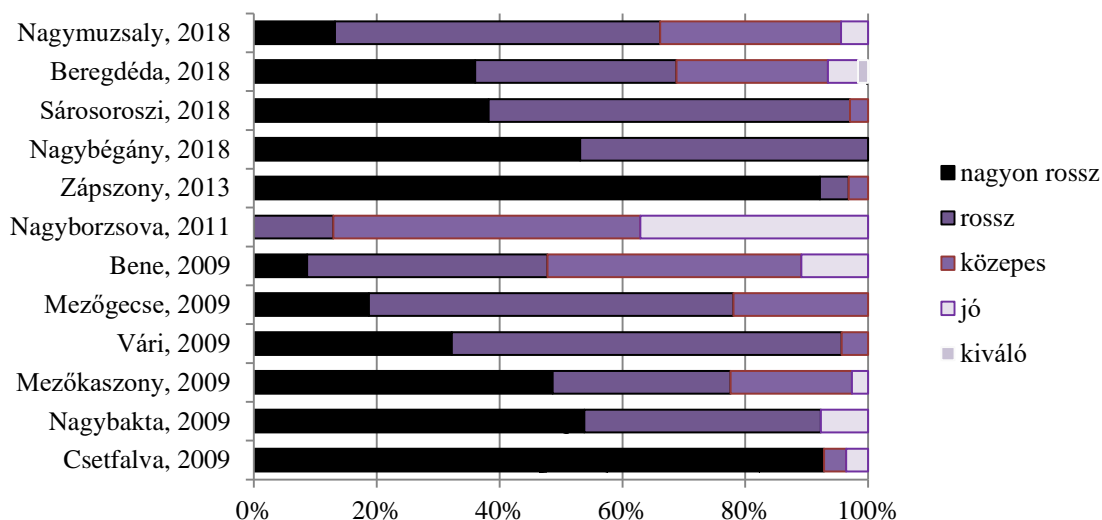
1. szakasz (1989 – 1999): a falusi vendéglátás, a falusi turizmus iránt jelentkező igény, alkalmi szálláshelyek, szerény vendéglátás;
2. szakasz (2000 – 2009): növekvő igény, mennyiségi és minőségi javulás, szervezett keretek keresése, létrehozása;
3. szakasz (2010-től – napjainkig): további mennyiségi, minőségi fejlődés, gazdasági válságok, új vendékkör megjelenése, magasabb szervezethez, érdekképviseleti szint (KMTT), vendégházak minősítése.

❖ *A falusi turizmus jelentősége a magyar lakosság életében*

A falusi turizmussal foglalkozó szervezőkkel készült interjúk alapján kijelenthető, hogy a rendszerváltást, az 1989-es szovjet (ukrán)–magyar nemzetközi és kishatárforgalmat lebonyolító határnyitásokat követően a magyarországi turisták (rokonok, barátok, kapcsolatteremtő egyesületek stb.) megjelenése, azok vendégül látása, illetve az 1990-es évek nehéz gazdasági helyzete következtében alakult ki a többségében falusi környezetben élő magyar kisebbség körében a falusi vendégfogadás, a falusi turizmus. Kezdetben a hosszú hónapokig fizetés nélkül élő pedagógusok voltak azok az innovatív személyek, akik meglátták a lehetőséget e tevékenységben. **A falusi turizmus tehát egy megélhetést elősegítő/javító, jövedelemkiegészítő, és ez által a kárpátaljai magyar lakosság helyben maradását ösztönző tevékenységként jött létre, s mai napig egyfajta kitörési pontként van jelen az emberek életében a kelet-ukrajnai események árnyékában.** Ezt mi sem bizonyítja jobban, minthogy a kezdetekhez képest megsokszorozódott – s nemcsak a Beregvidéken, hanem a többi magyarlakta területen is – a falusi turizmussal foglalkozó családok száma. A kutatásaink során a lakossági vélemény is megerősítette, hogy a legtöbb beregvidéki település máig nehéz gazdasági helyzetben van. Az emberek elégedetlenség a helyi munkalehetőségekkel (2. ábra), gyakori a munkanélküli családtag, munkavállalás céljából sokan ingáznak a közeli városokba, illetve sokan a szomszédos országokban keresnek megélhetési lehetőséget. A falusi turizmussal foglalkozók pedig többnyire főállásuk mellett, mellékjövedelemszerzés céljából végzik e tevékenységet.

2. ábra

A települések nyújtotta munkalehetőségek megítélése a lakossági minta alapján (N=633)

Forrás: Saját szerkesztés

A falusi turizmus jól megszervezett rendszerének kialakulását követően, és a több mint 20 éves folyamatos működés közben meghatározó szerepet kapott a magyar lakosság identitásának megőrzése (a magyar–magyar kapcsolatok megerősödése, testvériskolák, települések, egyházak kialakulása révén), kultúrájának, hagyományainak felelevenítése. Ezen kívül a falusi vendégfogadás az ide érkező turisták szórakoztatásának köszönhetően hozzájárult a helyi népzene, néptánc és régi mesterségek felelevenítéséhez, a házi termékek, kézműves ajándéktárgyak készítéséhez, értékesítéséhez, és a különböző, főként gasztronómiai rendezvények és a falusi életmód sajátosságaira alapozott fesztiválok életre hívásához.

A kelet-ukrajnai konfliktus a Kárpátalján, azon belül a Beregvidéken élő embereket ismét kilátástalan helyzetbe hozta és a falusi turizmus forgalmára is hatást gyakorolt. *A falusi turizmus kárpátaljai magyar szervezőivel készült interjúkból megállapítható, hogy az ukrajnai hibrid háború hatása miatt 2014-ben az összes külföldi (elsősorban magyarországi) foglalat visszamondták, s hogy a külföldi turisták csak 2016-ban kezdtek visszatérni a területre. Ez a falusi turizmussal foglalkozó családok számára a nemzeti valuta nagyarányú inflációja mellett egy hatalmas bevételkiesést jelentett. Azonban a teljes csőd bekövetkezését a belföldi kereslet megélénkülése enyhíteni tudta.*

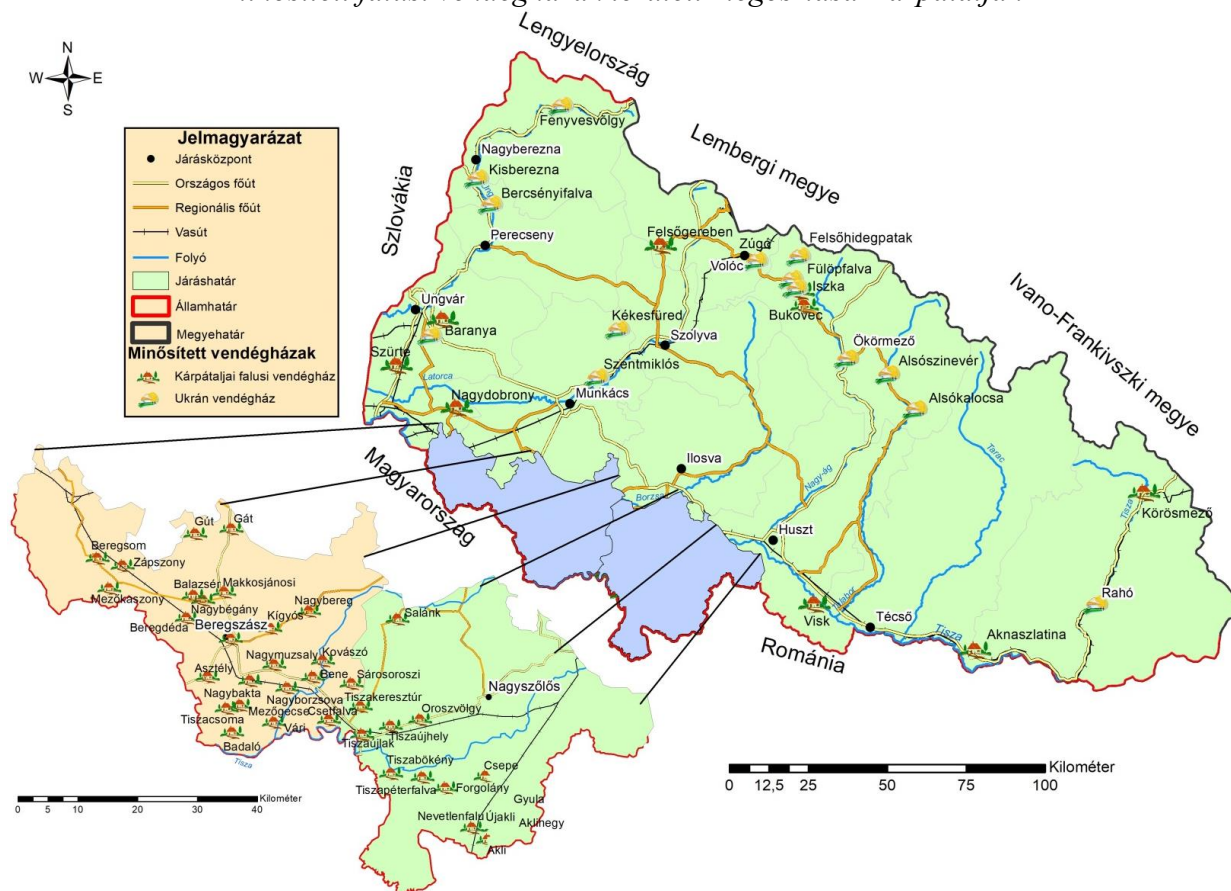
❖ A falusi turizmus adatbázisa

Kárpátalján a vidék többségi magyarságát magába foglaló Beregszászi járásban, a Beregvidék turisztikai térségben bonyolódik le az egyik legjelentősebb falusi vendégforgalom: 2011-ig 11 településen foglalkoztak szervezett falusi vendégfogadással (Bene, Beregdéda, Csetfalva, Kovászó, Mezőgécse, Mezőkaszony, Nagybakta, Nagyborzsova, Nagymuzsaly, Sárosoroszi, Vári), s ezt követően 2013-ig további 3 település (Zápszony, Makkosjánosi, Nagybégány) kapcsolódott be intenzívebben a falusi vendéglátásba. A Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács által 2018-ban minősített vendégházak területi megoszlása alapján elmondhatjuk, hogy mára a Beregszászi járás településeinek több mint felén (23 település, 3. ábra) foglalkoznak e tevékenységgel, s már 184 vendégfogadó rendelkezik minősített vendégházzal. Becsléseink alapján csak a beregvidéken a falusi vendéglátók száma meghaladhatja a 300-at.

A falusi turizmussal kapcsolatos kutatásunkat a 2013-ig aktívan falusi turizmussal foglalkozó települések 86%-án végeztük el, s összesen 195 vendégfogadói és 633 lakossági attitűdfelmérő kérdőívet töltöttünk ki. A kitöltetési idő széttagoltságának következtében ***statisztikai adatok hiányát ellensúlyozva egy olyan település szintű vendégfogadói adatbázist sikerült létrehozni, amely már önmagával is összehasonlítható*** (I. felmérés: 2009-ben és 2011-ben (N=89) II. felmérés: 2013-ban és 2018-ban N=106) ***és a jövő kutatásaira nézve megalapozott kiindulópontnak, a többi kárpátaljai turisztikai régióra pedig kiterjeszhető mintának tekinthető.***

3. ábra

A minősített falusi vendégházak területi megoszlása Kárpátalján

Forrás: <http://kmtt.info> és a www.greentour.com.ua alapján saját szerkesztés

❖ **Beregvidék jellemzői, turisztikai vonzerőinek sajátossága**

Kutatásaink alapján megállapítottuk, hogy a Beregvidék valós turisztikai attrakcióinak száma és azok vonzáskörzete alacsonynak mondható, térségi megjelenése pedig koncentrált képet mutat. A centrumot maga Beregszász, a járás közigazgatási, szellemi és kulturális központja alkotja, melyet egy kisebb intenzitású szegélyterület – a rajta körben lévő települések – vesz körül. Ezen kívül pedig a vonzerők minimális száma, vagy teljes hiánya figyelhető meg.

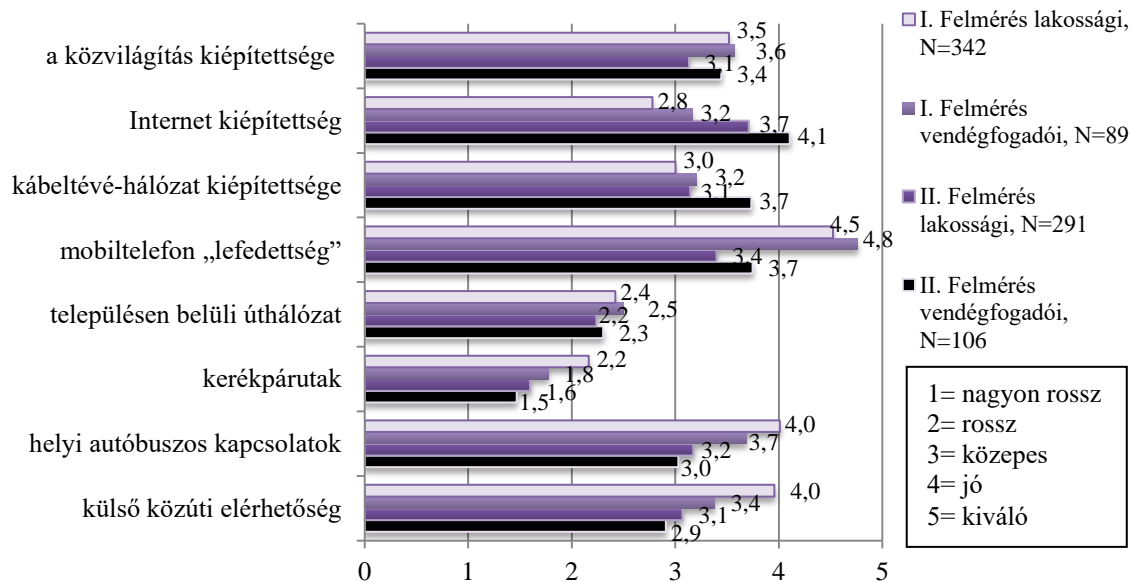
A vidék természeti, kulturális és speciális vonzerői közül a kulturális értékek emelkednek ki, nevezetesen Beregszász történelmi belvárosának épületegyüttese, a csetfalvai kazettás famennyezetű református templom, a vidék nevére elhíresült beregi szóttos, mely máig élő népművészetként maradt fenn. A fentiekben túl a természeti értékek körében egyre hangsúlyosabbá és meghatározóbbá válik a vidék balneológiai kínálata, a termál és gyógyvizek növekvő kihasználtsága következtében – ezen a téren Beregszász és Mezőkaszony jelentősége a meghatározó. A Beregvidék új arculatát ezen értékek köré érdemes felépíteni, amelyeknek jó kiegészítést nyújthatnak a vidék borai, kulináris értékei, gasztro- és borfesztiváljai, kulturális rendezvényei, illetve az élénkülő népzene, néptánc hagyományai.

A térség turizmusának technológiai környezete, vagyis a közlekedés, a kommunikáció, a turisztikai tevékenységeket elősegítő felszerelések, az elszállásolás és vendéglátás eszközei szempontból elmondhatjuk, hogy vizsgálataink alapján Beregvidéket óriási elmaradottság jellemzi, ami hosszútávon forgalomcsökkenést eredményezhet. A szállás- és vendéglátóhelyek mennyisége kielégítőnek mondható, minőségük azonban nem minden esetben egyértelmű. A turisztikai tevékenységekkel, szolgáltatásnyújtással kapcsolatos minőséget garantáló védjegyek

elterjedése még várat magára, egyelőre csak a falusi vendéglátás terén van előrelépés. A turisztikai infra- és szuprastruktúra hiánya, hiányosságai miatt azonban nem lehet igazi termékfejlesztésről beszélni. A legnagyobb problémát a többi között a kerékpár- és a közúthálózat állapota jelenti, amivel még a helyi lakosok is nagyon elégedetlenek (4. ábra).

4. ábra

A közlekedés és távközlés állapota a beregvidéki településeken

Forrás: Saját szerkesztés

❖ *A lakossági attitűd jellemzői*

A falusi turizmussal foglalkozó települések lakosságának turistákkal szemben tanúsított attitűdje a vendégfogadók véleménye alapján nagyon pozitív, ami tulajdonképpen a soknemzetiségű Kárpátalja egész lakosságára jellemző. A megkérdezett magyar lakosok többsége szívesen látja a turistákat a településen, beszélgetnek velük, és ha kéri, segítenek nekik. Ez alapján egyértelműen kijelenthető, hogy a települések a helyi lakosság oldaláról, szemszögéből alkalmasak a vendégek fogadására. A falusi turizmussal foglalkozó családok közvetlenek, nyitottak, barátságosak, ezért is tudják a vendéglátást odaadóan végezni. A vendégszeretet kiválóságával az ide érkező turisták is nagyon elégedettek.

❖ *A kárpátaljai falusi turizmus működési elvei és sajátosságai*

A falusi turizmus a megye különböző területein a természeti adottságok, nemzeti sajátosságok és lehetőségek függvényében alakult ki, ezért eltérő fejlettségi és szervezeti szinttel rendelkezik, s így nem mutat teljesen egységes arculatot. Megfigyeléseink, tapasztalataink és kutatásaink alapján Kárpátalja falusi turizmusában tapasztalható eltéréseket a következő szempontok alapján lehet rendszerezni:

1. a vendégházak térségi elhelyezkedése szerint: síkvidéki vagy hegyvidéki,
2. a vendégházak település-arányos elhelyezkedése szerint: elszórt vagy csoportos,
3. a falusi turizmus szervezeti szintje alapján: spontán fejlődő vagy irányított,
4. a falusi vendégfogadók nemzeti sajátosságai (népi kultúra, gasztronómia, vallás) szerint: magyar, ukrán vagy egyéb nemzet,
5. a vendégfogadók által nyújtott szolgáltatások szerint: csak szállásadó, szállást és étkezést nyújtó, illetve szállást, étkezést és programlehetőségeket kínáló,
6. a kiszolgált vendégkör alapján: többségében belföldi vagy többségében külföldi
7. a vendégkör utazási módja alapján: egyéni utazók vagy csoportosan érkező turisták,

8. a vendégkör szabadidő eltöltése szerint: körutazást/csillagtúrát igénybe vevők vagy üdülés/pihenés/gyógyulás céljából érkezők

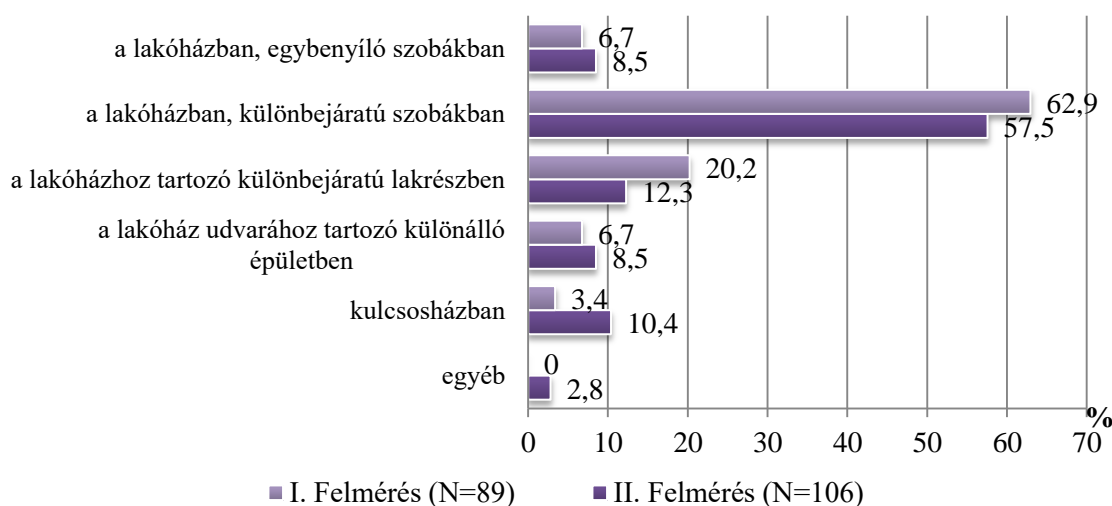
Legyen az hegyvidék vagy síkvidék, spontán fejlődő vagy irányított falusi turizmus, de egy biztos, hogy egyik sem szorosan a mezőgazdaság és az agrárium fonala mentén jött létre és fejlődik tovább. A Beregvidéken élő emberek lehetőségeiket kihasználva foglalkoznak mezőgazdasági tevékenységgel, ennek ellenére megbizonyosodtunk arról, hogy a **beregvidéki falusi turizmus nagyon gyengén kapcsolódik a mezőgazdasági tevékenységekhez, ugyanis a telken, településen belüli programlehetőségek alacsony arányban jelennek meg a szolgáltatások között.** A falusi turizmus kárpátaljai sajátossága továbbá, hogy **szinte minde falusi vendégfogadással foglalkozó magyar településen van egy (vagy akár több) turizmus-szervező, aki irányítja a helyi vendégfogadókat, és intézi a csoportosan autóbusszal érkező turisták ellátásával kapcsolatos szervezési feladatokat.**

❖ **A beregvidéki falusi turizmus mennyiségi és minőségi változása, strukturális átalakulása**

Beregvidéken a falusi vendéglátás helyszínéül leginkább a 2000-es évek előtt épült kockaházakat és kétszintes lakóházakat, legkevesbé pedig a parasztházakat használják. A vendégházak döntő többségében a vendégfogadó és a családja is a vendégfogadás helyszínén lakik, és többnyire különbejáratú szobákban fogadja a vendégeket (5. ábra). Az I. felmérésben résztvevők összesen 473 (+51 pótágy), míg a II. felmérésben 765 (+95 pótágy) férőhellyel rendelkeztek. Egy vendégházban átlagosan az I. felmérés idején 3 szobában 5 vendéget, a II. során 3 szobában 7 vendéget fogadtak. Mindkét esetben a legnagyobb arányban kétágyas szobában helyezték el a vendégeket, és vagy a vendéglátóval közös használatú, vagy csak a vendégek részére kialakított higiéniai helyiségek (fürdőszoba és illemhely) állnak a rendelkezésükre, illetve többnyire a turisták a vendéglátókkal közösen használják a konyhát. Ezek az eredmények mennyiségi és minőségi változásokat is rejtenek magukban.

5. ábra

A vendégfogadás helye

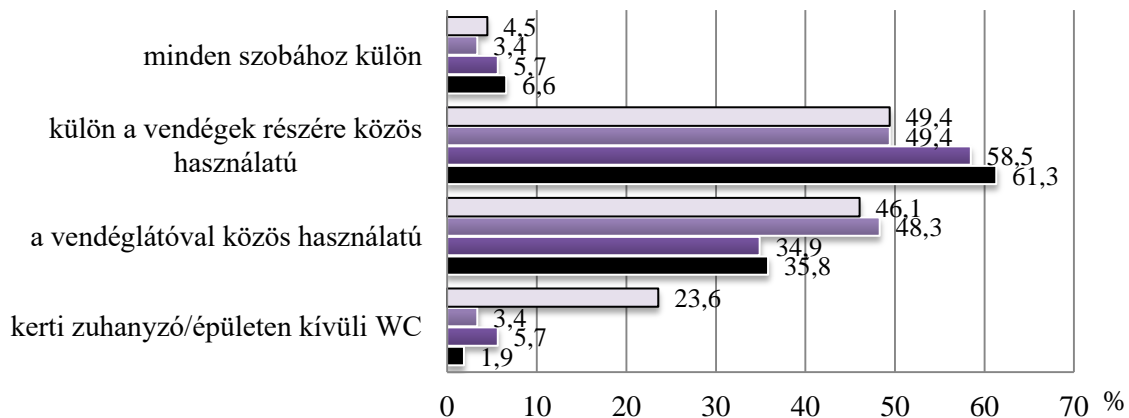
Forrás: Saját szerkesztés

A vizsgált közel 10 éves periódusban a két adatsort összehasonlítva megfigyeltük, hogy **Beregvidéken elindult a vendégek és a házigazdák komfortzónájának szétválasztása. A II. felmérés során nőtt a kulcsosházak, a csak a vendégek közös használatára, illetve minimálisan a minden vendégszobához kialakított fürdőszobák és illemhelyek aránya (6. ábra), amely összességében komfort- és minőség-növekedést eredményeztek a vendégházaknál.** Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a minden szobához külön kialakított higiéniai egységek száma még mindig nagyon alacsony (nem éri el a 10%-ot sem). Ez adja meg annak a ténynek is a

magyarázatát, hogy a 2018-tól minősített vendégházak többsége csak a 2 és 3 napraforgós kategóriába lett besorolva. *A vendégfogadás helyszínére tehát továbbra is jellemző, hogy elősorban családi házként funkcionál, a család igényeinek megfelelő kialakítással és csak másodsorban vendégház.*

6. ábra

A vendégházak higiéniai helyiségeinek megoszlása

□ I. Felmérés: WC ■ I. Felmérés: fürdőszoba ■ II. Felmérés: WC ■ II. Felmérés: fürdőszoba

Forrás: Saját szerkesztés

Az eredményeinkből az is kiderül, hogy *a falusi vendéglátók a tőkehiány miatt önerőből csak nagyon lassan képesek fejlődni, fejleszteni a házak és a szolgáltatások minőségét.* A nagyobb befektetések finanszírozásának és megvalósításának az egyszemélyes forgalom és az abból származó szezonális bevétel is gátja lehet. Pozitívumnak tekinthető azonban, hogy az eddig támogatásban soha nem részesülő falusi vendéglátóknak az Egán Ede Gazdaságfejlesztési Program turisztikai pályázatai által lehetőségük nyílt fejlesztési elképzeléseik megvalósítására. A pályázaton való részvétel egyik feltétele *a vendégházak minősítése* volt, mely *önmagában is egy nagy előrelépést jelent a minőségbiztosítás és a vendégek tájékozódása szempontjából.*

A vizsgálati periódus során Beregvidéken a falusi turizmussal foglalkozó települések, a vendégfogadó családok és vendégházak, illetve a férőhelyek tekintetében is mennyiségi növekedés volt tapasztalható. Az interjúkból kiderült, hogy *a kezdetekhez képest folyamatosan bővült azoknak a településeknek és lakosoknak a száma, akik falusi vendégfogadással kezdtek foglalkozni.* A „robbanásszerű” növekedést azonban a fokozódó belföldi kereslet okozta, amely a beregvidéki termálfürdők felújításával és belföldi népszerűsítésével hozható összefüggésbe, és amelyet a kelet-ukrajnai konfliktus tovább erősített. A mennyiségi növekedés hatásának tudható be, hogy a II. felmérés során kétszeresével növekedett a vendégházak átlagos férőhelyeinek száma, miközben az átlagos szobaszám nem változott, viszont növekedett a három- illetve négyágyas szobák aránya is, miközben kevesebb egyágyas szoba került a kínálatba. A vizsgálatokból viszont azt is tudjuk, hogy ezek a változások az újonnan (2010-es évek elején) bekapcsolódó, elsősorban belföldi vendégkörrel rendelkező települések (Zápszony, Nagybégány) vendégházaira jellemzőek, mint ahogyan az is ismeretes, hogy ezek a vendégfogadók többségében nem kínálnak vendégeiknek étkezési lehetőségeket, így nem meglepő, hogy a turisták részére kialakított konyhákkal is ezek a vendégházak rendelkeznek a legnagyobb arányban.

A mennyiségi változás a falusi turizmus egy strukturális átalakulásához is vezetett. Az eddig jól szervezett keretek között csoportosan együttműködő falusi vendégfogadók mellett megjelentek a spontán, egyénileg működők, akiknek tevékenységében, szolgáltatásaiban és vendégkörében is eltérések vannak az előzőkhöz képest. A vizsgálat során számos esetben

mutattunk rá, hogy a korábban szervezett keretek között működő, elsősorban magyarországi másodsorban belföldi csoportok fogadásával foglalkozó, és a spontán szerveződő falusi vendéglátás között számottevő különbségek vannak. A klasszikus értelemben vett falusi turizmushoz az utóbb említett forma talán közelebb áll, ugyanis ebben az esetben a vendégek egyénileg, sok esetben családotól érkeznek és sokkal többet tartózkodnak egy adott településen, portán belül, mint az előző esetében, de kevésbé veszik igénybe a háziasszony által kínált étkeztetési szolgáltatást, s náluk a meghatározó vonzerőt elsősorban a termálvíz képezi. A szervezett falusi turizmus keretében a szálláshelyszolgáltatás mellett sokkal meghatározóbb szerepet játszik az étkeztetés és a programszervezés, amely során a vendégek gyakrabban kerülnek kapcsolatba a népi kultúrát bemutató hagyományokkal, a népzenevel, néptáncsal, borkóstolókkal, viszont a vendégek csoportosan, autóbusszokkal érkeznek és a vonzerőt továbbra is Kárpátalja természeti és történelmi értékei képezik.

❖ *A falusi turizmus keresletének fő jellemzői*

Ma már nem mondhatjuk azt, hogy azért választják a turisták a falusi vendéglátást, mert nincs megfelelő számú és minőségű kereskedelmi szálláshely Kárpátalján, mint ahogy az a 1990-es években vagy a 2000-es évek elején jellemző volt. Annál inkább lehet azt mondani — a kutatások alapján a vizsgált Beregvidékkel kapcsolatban —, hogy a megfizethető árakat, az emberi kapcsolatokat, a nyelvi azonosságot igénylő, a gyökereit felfedezni vágyó, alacsony jövedelemmel rendelkező magyarországi értelmiség és az aktív szenior korosztály veszi igénybe a falusi vendéglátás szolgáltatásait. Ezen kívül a belföldön főként városokban élő, a természetet, a vidéket kedvelő, többnyire gyógyulni, üdülni vágyó, szintén alacsony jövedelemmel rendelkező és a magyar kultúra iránt nyitott vendégek kedvelt szálláshelye is.

Az I. felmérésben szereplő vendégfogadók közül mindenkinek vannak külföldi és csak közel felének (48,3%) vannak belföldi vendégei is, míg a második mintában nagyobb arányban szerepelnek azok, akik belföldi (83,0%), és kevesebben, akik külföldi vendégkörrel is rendelkeznek (72,6%). Az eredmények alapján ***a vendégkör összetételének arányában változás következett be.***

Mindkét vendégkör elsősorban autóbusszal, csoportosan érkezik a falusi turizmussal foglalkozó települések többségére, de a belföldi turizmus esetében egyes településeken (Mezőkaszony, Zápszony, Nagybégány) jelentős számú az egyénileg érkező vendég is. A vendégek legnagyobb arányban a nyári hónapokban érkeznek Kárpátaljára, de a változás itt is megfigyelhető: a belföldi vendégeket nagyobb arányban fogadó vendéglátóknál (II. felmérés) a májusi forgalom hasonló jelentőséggel bír (főként az ukrainai májusi ünnepek, hosszúhétvégéknek köszönhetően), mint a július és az augusztus. Belföldről, főként a nagyobb ukrán városokból (Kijev, Lemberg, Odessza stb.), külföld szempontjából pedig elsősorban Magyarországról (I. felmérés: 96,6%-os, II. felmérés: 62,3%-os említés) érkeznek a vendégek, míg Romániából, Szlovákiából, USA-ból és más országokból jóval alacsonyabb arányban érkeznek.

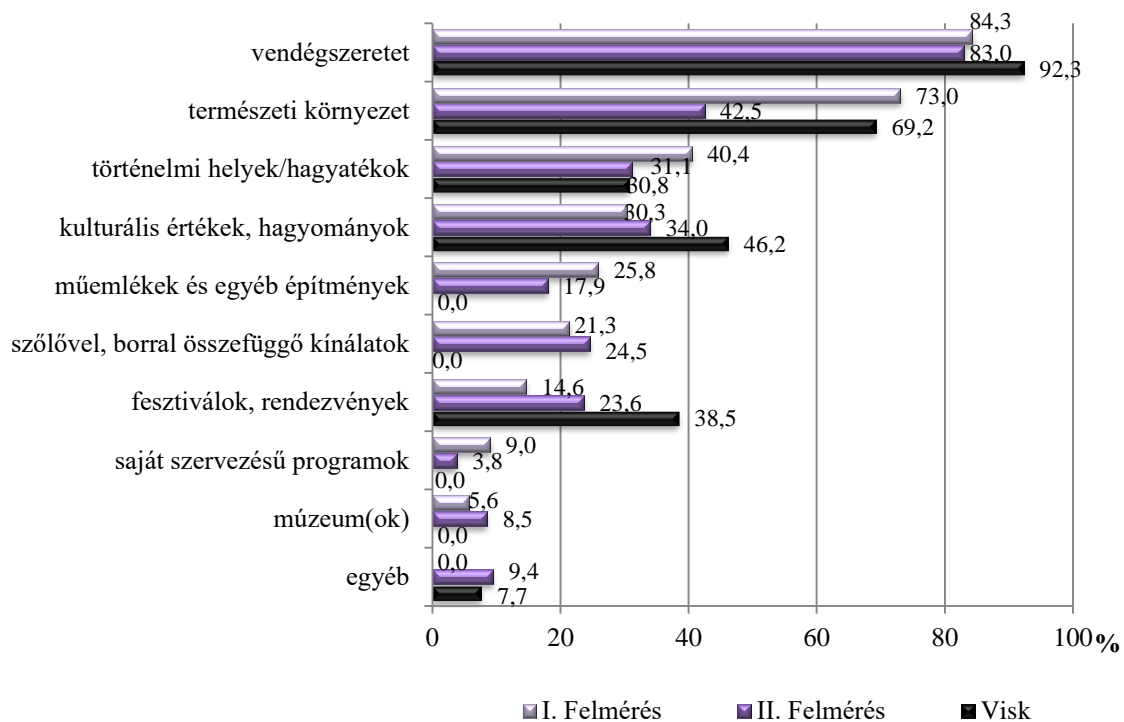
❖ *A falusi turizmus definiálása*

A kutatásunk eredménye alapján a kárpátaljai Beregvidék falusi turizmusáról kijelenthetjük, hogy ***kifejezetten falusi környezetben megvalósuló, családi környezetben zajló szálláshelyszolgáltatást és étkezési lehetőséget (tájjellegű, autentikus ételeket és italokat) biztosító, jól szervezett, jövedelemkiegészítő turisztikai tevékenység, csoportosan vagy egyénileg érkező, Kárpátalja (természeti és ember alkotta) szépségeit felfedezni vágyó külföldi vagy belföldi turisták részére. A kárpátaljai falusi turizmus vonzerejének magát a természethez közel álló falusi embert és a hagyományos kárpátaljai vendégszeretetet (7. ábra) lehet megnevezni.***

Ukrajnával ellentétben Európa különböző régióiban elhelyezkedő országokban a falusi turizmus már sokkal fejlettebb, céltudatosabb, illetve kiforrott működési és állami támogatási rendszerrel rendelkezik, ahol a falusi turizmus a vidékfejlesztéssel szoros összhangban áll. Éppen ezért a kárpátaljai falusi turizmus az európai országok falusi turizmusának színvonalával egyenlőre nem tudja felvenni a versenyt, azonban jó példát lehet tőlük kölcsönözni és a tanulás lehetőségét nem szabad és nem kell kizárni.

7. ábra

Vonzástényezők a vendégfogadói vélemények alapján

Forrás: Saját szerkesztés

Azt azonban nem lehet kijelenteni, hogy az európai elképzelésekhez, gyakorlatokhoz képest az kiváló vagy netán nem megfelelő, ahogy a falusi turizmus Kárpátalja egyik-másik területén működik. Inkább azt lehet mondani, hogy sajátos és egyedi, amit a mindennapok eseményei és a terület adottságai alakítottak ki, illetve folyamatos változáson megy keresztül a jelentkező igényeknek megfelelően. Lehet, hogy nem hordozza magában a tipikus falusi turizmus minden vonását, és így nem lehet teljes értékű turisztikai terméknek nevezni, de a kárpátaljai magyar falusi vendégfogadók ismerik vendégkörüket, tudják milyen igényekkel rendelkeznek és mindent megtesznek, hogy a vendégek elégedetten távozzanak. Továbbá a vendégfogadó családok számára mindenképpen érezhető a tevékenység pozitív, életminőséget javító, illetve közösségmegtartó hatása. Bízunk benne, hogy a forgalom, amelyet a falusi turizmus évente lebonyolít, egyszer statisztikailag kimutatható számokban is meg fog nyilvánulni, s ezáltal a falusi turizmus előrébb kerül a kárpátaljai turisztikai termékek ranglistáján.

4. Javaslatok a kárpátaljai Beregvidék falusi turizmusának fejlesztésére

Ahhoz, hogy a jövőben tovább fejlődhessen a falusi turizmus, számos lehetőség és ezzel együtt számos elvégzendő feladat vár a Beregvidékre, a beregvidéki vendégfogadókra, melyek azonban szoros összefüggésben állnak az állami, regionális és kistérségi irányítással és a törvénykezéssel.

Elvégzendő feladatok:

- meghatározni a falusi turizmus országos, regionális és kistérségi gazdasági szerepét;
- megteremteni a falusi turizmus működésének törvényi és jogi háttérét, az állami szintű támogatási rendszerét;
- felszámolni a falvak mértéktelen infrastrukturális elmaradottságát;
- megszervezni, fenntartani és életképesé tenni a kistérségi és annál nagyobb szinteken működő falusi turizmus résztvevők közötti kapcsolatrendszerét;
- létrehozni egy működőképés marketingstratégiát, mely a falusi turizmus által érintett szereplők könnyebb piacra jutását segítené;
- megoldani a települések szennyvíz- és hulladékkezelési problémáit a környezet megóvása, a fenntartható fejlődés érdekében.

Fejlesztési startégiái célok:

- élő tájházrendszer kilakítása, mint a szervezett (csoportokat fogadó) falusi turizmus fejlesztési lehetőségének kulcsa;
- minőségi szolgáltatások nyújtása és a komfortfokozat növelése a falusi vendégházakban infrastrukturális és eszközfejlesztés révén;
- a szolgáltatások körének specializálása és bővítése, mely a vendégfogadók új szolgáltatásainak bevezetését ösztönözné, továbbá növelné és szegmentálná a vendégkört. A vendégházak speciális kínálatának bővítésére magyarországi minta alapján a következő kategóriákat javasoljuk:
 - falusi ízek és/vagy kézműves gasztrotermékek (sajtok, lekvárok, szörpök) vendégháza
 - gyermekbarát vendégház
 - kézműves- és/vagy hagyományőrző vendégház
 - borosgazda vendégháza
 - méhészgazda vendégháza
 - biogazda vendégháza
- a nyugodt, csendes vidéki élet, illetve a falusi élettér vonzóvá tétele vonzerők megteremtésével, idegenforgalmi kínálati elemek létrehozásával (tematikus utak (pl. magyar gasztróút, borút), tanösvények, kilátók, vad- és/vagy madármegfigyelők, erdei iskolák, lovardák, kerékpárutak);
- a falusi turizmus más termékekkel (egészségturizmussal, borturizmussal) való szorosabb összekapcsolása.

Jelenleg nagy potenciált hordoz magában a Magyar Kormány támogatásával az Egán Ede Kárpátaljai Gazdaságfejlesztési Központ által kiírt, a falusi turizmus fejlesztését megcélzó támogatási, pályázati lehetőség, mely a fent említett fejlesztési javaslatok egy részének megvalósításában segíthet.

Az Ukrajnában általánosan jelen lévő és a turizmusra kiható problémák kiküszöbölését követően a falusi turizmus húzó ágazattá, a vidékfejlesztés indikátorává válhat Kárpátalján. Épp ezért Kárpátalján is a vendégszeretetet megőrizve tovább kell lépni, ennél többet kell

akarni a jövőre való tekintettel, a fejlődés, a vendégkör bővítése és megőrzése céljából. A vidéki területek fejlesztése, a szolgáltatások körének bővítése következtében az „igazi”, a vidék értékeinek megismerésére irányuló klasszikus értelemben vett falusi turizmusnak növekednie a vonzereje, amely a turisztikai termék mivoltában is megerősítené, és nem utolsósorban a helyi magyar közösség megmaradását, gazdasági fejlődését tovább biztosítaná.

5. A kutatás további irányai

Az elvégzett kutatás által Kárpátalja turisztikai termékei közül a falusi turizmus működésébe nyújtottunk mélyebb betekintést, azon belül is a Beregvidék turisztikai térség területének falusi turizmusára koncentráltunk. Ebből kifolyólag, a terület nagyságát tekintve és a témánál maradván akad még nyitott kérdés, vizsgálendő terület.

A kutatás továbbvitele szempontjából elsősorban fontos lenne az alkalmazott módszerek közül főleg a kérdőíves kérdéssorok aktualizálása, finomítása, más témakörökkel való kibővítése a jelenlegi helyzetnek megfelelően. Ez utóbbi esetén főként a falusi turizmus gazdaságossági, jövedelmezőségi kérdésköreinek, illetve a vendégforgalom részletesebb vizsgálatára gondolunk.

A kutatás térbeli kiterjesztése által fel lehet tárni Kárpátalja többi turisztikai térségében, vagy adminisztratív egységében is a falusi turizmus helyzetét, kapacitását, működési sajátosságait és jelentőségét a helyi lakosság életében. A kapott eredmények által összehasonlító elemzést lehet végezni, és konkrét adatokkal lehet feltárni a falusi turizmus térbeli sajátosságait, eltéréseit és hasonlóságait. E vizsgálat elvégzése után lehet csak teljes bizonyossággal következtetéseket levonni az egész Kárpátalja falusi turizmusával kapcsolatban.

A kutatást térbelileg az egész Kárpát-medencében kisebbségi környezetben élő magyarságra ki lehetne terjeszteni, és megvizsgálni, hogy vajon mindenhol ilyen fontos kitörési pontot jelent/ett-e a falusi turizmus, mint Kárpátalján. Az első lépéseket a felvidéki kutatással már meg is tettük, és bízunk benne, hogy lesz folytatása.

6. Felhasznált irodalom

- DECROP, A. 1999: Triangulation in Qualitative Tourism Reserach. *Tourism Management* 20(1): 157–161.
- ВАВБИЕ, Е. 2000: *А тiрсадаломтудомinyi kutatiс gyаkorlata*. Balassi Kiad6, Budapest
- ГОЛОВНЕ УПРАВЛIННЯ СТАТИСТИКИ У ЗАКАРПАТСЬКIЙ ОБЛАСТI 2011: Закарпаття у демографiчному вимiрi. Статистичний збiрник. Ужгород.
- SASS E.–SZILiGYI ZS.–G6NCZY S. 2007: *Kiрpiatalja, mint turisztikai desztiniсi6 ismertsiсe iс imiсza*. In: DR. GULYiS L. (SZERK.): „Riсgi6k a Kiрpiат-medenciн innen iс tиl” nemzetk6zi tudomiнос konferencia, E6tv6s J6zsef F6iskola, Baja, 2007. mиrcius 23., Juhiсz Nyomda, Szeged, pp. 455–460.
- SZILiGYI ZS.–SASS E.–G6NCZY S. 2006: *Kiрpiatalja, mint turisztikai desztiniсi6 – Magyarorsziсgi turistiсk k6r6ben v6gzett imiсz- iс el6gedettsiсgvizsgiсlat*. A III. Magyar F6ldrajzi Konferencia tudomiнос k6zlem6nyei, Kiadja: MTA F6ldrajztudomianyi Kutat6int6zet, Budapest, 2006. szeptember 6-7. CD-Rom, 18 p.
- ТОМСiСiNYI, P. 2001: *iсltaliсnos kutatiсm6dszertan*. OMMI, Budapest
- ЗАКАРПАТСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛIННЯ СТАТИСТИКИ 2003А: *Розподiл населення за вiком та рiвнем освiти, Берегiвський район*, Всеукраiнський перепис населення 2001 р. (для службового використання)
- ЗАКАРПАТСЬКЕ ОБЛАСНЕ УПРАВЛIННЯ СТАТИСТИКИ 2003В: *Розподiл населення найбiльш численних нацiональностей за статтю та вiком, шлюбним станом, мовними ознаками та рiвнем освiти*. Всеукраiнський перепис населення 2001 р. (для службового використання)

Publikációs jegyzék

1. A disszertáció alapjául szolgáló publikációk

1.1. Közlemények, tanulmányok, könyvrészletek

1. RADVÁNSZKY B. – SASS E. 2009: Kárpátalja idegenforgalmának természeti alapjai. In: TÓTH J. – AUBERT A. (SZERK.): *A Kárpát-medence és etnikumai*. Tanulmánykötet Pozsár Vilmos tiszteletére, Publikon Kiadó, Pécs. pp. 51–65.
2. SZABÓ G. – MAJDÁNNÉ MOHOS M. – RADVÁNSZKY B. – SASS E. – SPIEGLER P. 2009: A Kárpát-medence természeti és kulturális örökségi értékei. In: FÁBIÁN SZ. Á. – KOVÁCS I. P. (SZERK.): *Az édesvízi mészkövektől a sivatagi kergekig*. Tanulmánykötet a 70 éves Schweitzer Ferenc tiszteletére. Geographia Pannonica Nova, Pécs. pp. 91–118.
3. SASS E. 2016: Kárpátalja fesztiváljainak elemzése internetes megjelenésük alapján. In: JÁSZBERÉNYI M. – ZÁTORI A. – ÁSVÁNYI K. (SZERK.): *Fesztiválturizmus*. Akadémia Kiadó Zrt., Budapest, pp. 368–382.
4. БАРТФОЛ, Е. Д. – ШАШ, Е. 2016: Минуле, сьогодні та майбутнє оздоровчого туризму на Закарпатті [A gyógyturizmus múltja, jelene és jövője Kárpátalján]. *LIMES III. évfolyam*: pp. 269–280.
5. SASS E. – BÁRTFAI E. GY. – ANGLER K. 2017: A kárpátaljai borturizmus helyzete és fejlesztésének lehetősége. *BORÁSZATI FÜZETEK XXVII*: (1) pp. 30–34.
6. SASS, E. 2017: A Study on Rural Tourism as a Rural Development Breaking Point in the Hungarian Minority Inhabited Areas in Slovakia and Ukraine. [Falusi turizmus, mint vidékfejlesztési kitörési pont vizsgálata szlovákiai és ukrainai magyarlakta területeken] In: DR. SZALÓK CS. (SZERK.): *Változások és kihívások a turizmusban*. Tanulmánykötet. Budapesti Gazdasági Egyetem, Budapest, pp. 167–181.
7. SASS E. 2018: A felvidéki és kárpátaljai falusi turizmus összehasonlító jellemzése / A Comparative Study of the Characteristics of Rural Tourism in Transcarpathia and in the Highland. *METSZETEK*, Vol.7 (2018) No.1. pp. 63–90.
8. SASS E. – BERGHAUER S. (SZERK.) 2019: *Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése. Kutatási beszámoló*. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász, p. 57 (megjelenés alatt)
9. BERGHAUER S. – SASS E. (SZERK.) 2019: *A kárpátaljai magyarság turizmusfejlesztési stratégiája*. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. p. 62. (megjelenés alatt)
10. SASS E. 2019: Borászatok. In. SASS E. – BERGHAUER S. (SZERK.): *Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése. Kutatási beszámoló*. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. pp. 27–32. (megjelenés alatt)
11. SASS E. 2019: Falusi vendéglátók. In. SASS E. – BERGHAUER S. (SZERK.): *Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése. Kutatási beszámoló*. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. pp. 33–40. (megjelenés alatt)
12. KARMACSI Z. – SASS E. 2019: Kárpátalja falusi turizmusa civil szervezetek vezetői, falusi turizmussal foglalkozó szervezők szemszögéből. In. SASS E. – BERGHAUER S. (SZERK.): *Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése. Kutatási beszámoló*. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. pp. 33–40. (megjelenés alatt)
13. KARMACSI Z. – SASS E. 2019: Kárpátalja turizmusa turisztikai szakemberek szemszögéből. In. SASS E. – BERGHAUER S. (SZERK.): *Kárpátalja magyarlakta területeinek turisztikai helyzetfelmérése. Kutatási beszámoló*. Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. pp. 33–40. (megjelenés alatt)
14. SASS E. 2019: A turisztikai termékek rendszerének bemutatása. In: BERGHAUER S. – SASS E. (SZERK.): *A kárpátaljai magyarság turizmusfejlesztési stratégiája*, Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. pp. 20–34. (megjelenés alatt)

15. BERGHAUER S. – KARMACSI Z. – SASS E. 2019: Az idegenforgalmi fejlesztések prioritásai. In: BERGHAUER S. – SASS E. (SZERK.): *A kárpátaljai magyarság turizmusfejlesztési Stratégiája*, Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. p. 38–44. (megjelenés alatt)
16. BERGHAUER S. – KARMACSI Z. – SASS E. 2019: A turisztikai fejlesztések operatív programjai. In: BERGHAUER S. – SASS E. (SZERK.): *A kárpátaljai magyarság turizmusfejlesztési Stratégiája*, Kárpátaljai Magyar Turisztikai Tanács, Beregszász. p. 45–57. (megjelenés alatt)

1.2. Konferencia előadásokhoz kapcsolódó publikációk

1. SZILÁGYI ZS. – SASS E. – GÖNCZY S. 2006: Kárpátalja, mint turisztikai desztináció – Magyarországi turisták körében végzett imázs- és elégedettségvizsgálat. *A III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei*, Kiadja: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 2006. szeptember 6–7. CD-Rom, 18 p.
2. SASS E. – SZILÁGYI ZS. – GÖNCZY S. 2007: Kárpátalja, mint turisztikai desztináció ismertsége és imázsa. In: DR. GULYÁS L. (SZERK.): „Régiók a Kárpát-medencén innen és túl” nemzetközi tudományos konferencia. Juhász Nyomda, Szeged, pp. 455–460.
3. SASS E. 2007: Kárpátalja, mint határmenti régió turizmusának helyzete. In: SZÓNOKY ANCSIN G. (SZERK.): *Határok és Eurorégiók*. Szegedi Tudományegyetem Természettudományi Kar Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, pp. 487–492.
4. SASS E. 2008: Kárpátalja Ukrajna turizmusában betöltött szerepének vizsgálata. In: SZÓNOKY ANCSIN G. (SZERK.): *Magyarok a Kárpát medencében*. Tudományos nemzetközi konferencia, 2008. március 6. Szeged, CD-Rom, pp. 465–476.
5. SASS E. 2008: A kárpátaljai Bereg-vidék valódi turisztikai attrakcióinak felmérése. In: DR. SZALÓK CS. (SZERK.): *Új kihívások a turizmusban és a szállodaiparban*. Konferenciakötet, Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, Budapest, pp. 185–192.
6. SASS E. 2009: Beregszász és környékének turisztikai vonzerőleltára. In: AUBERT A. – BERKI M. (SZERK.): *Örökség és turizmus*. Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 281–287.
7. SASS E. 2009: A kárpátaljai Bereg-vidék természeti, kulturális illetve speciális értékeinek bemutatása és azok turisztikai hasznosítása. In: DR. HANUSZ Á. (SZERK.): *Turisztikai desztináció „Desztinációs menedzsment”*. Nyíregyháza Város és a Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatikai Kar, Turizmus és Földrajztudományi Intézete, Nyíregyháza. pp. 121–132.
8. SASS E. 2012: A kárpátaljai falusi turizmus múltja, jelene és jövőképe. In: AUBERT A. – GYURICZA L. – HUSZTI ZS. (SZERK.): *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*. Pécsi Tudományegyetem TTK Földrajzi Intézet, IGYK Gazdaságtudományi és Turisztikai Intézet, Pécs. pp. 529–550.
9. SASS E. 2012: A kárpátaljai Bereg-vidék falusi turizmusának jellemzése egy empirikus kutatás alapján. In: BERGHAUER S., DNYISZTRJANSZKIJ M., FODOR GY., GÖNCZY S., IZSÁK T., MOLNÁR J., MOLNÁR D I. (SZERK.): *Társadalomföldrajzi kihívások a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, PoliPrint Kft., Beregszász, pp. 261–271.

10. BÁRTFAI E. GY. – SASS E. 2015: Kárpátaljai fürdővárosok a turizmus szolgálatában az 1930-as évek végén. In: GALAMBOS I. – MICHALKÓ G. – TÖRZSÖK A. – WIRTH G. (SZERK.), *Fürdővárosok*. TITE Könyvek 7. Magyar Földrajzi Társaság, Budapest, pp. 65–75.
11. SASS E. – BÁRTFAI E. GY. 2016: Bortermelés Kárpátalján és az ezzel összefüggő turisztikai lehetőségek. In: BERGHAEUER S., DNYISZTRJANSZKIJ M., FODOR GY., GÖNCZY S., IZSÁK T., JAKAB N., MOLNÁR J., MOLNÁR D I., SASS E., PAPP G., VINCE T. (SZERK.) *Társadalomföldrajzi kihívások és adekvát válaszlehetőségek a XXI. század Kelet-Közép-Európájában*. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, pp. 535–542.
12. BÁRTFAI E. GY. – SASS E. 2017: Kárpátalja gyógyturizmusának gyökerei az 1930-as évek végén. In: ANDRÁS I., RAJCSÁNYI-MOLNÁR M. (SZERK.) *East-west cohesion: strategical study* volumes. 413 p. Čikoš Group, Szabadka, pp. 291–301.

1.3. Konferencia előadásokhoz kapcsolódó publikációk – idegen nyelven

1. SASS, E. 2008: The survey of the actual touristic attractions of Bereg region in Kárpátalja. [A kárpátaljai Bereg-vidék valódi turisztikai attrakcióinak felmérése.] In: DR. SZALÓK, CS. (EDITOR): *New challenges in the tourism and hospitality industry*. Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, Budapest, pp. 149–156.
2. SASS, E. 2009: Investigation of residential and hostelry motivation in villages of rural tourism in Berehove District, Subcarpathia [Lakossági és vendéglátói motivációk vizsgálata a falusi turizmussal foglalkozó településeken a Beregszászi járásban, Kárpátalján]. In: *II. International Conference: The role of tourism in territorial development*. Gheorgheni, Romania. pp. 319–333.
3. ШАШ, Е. 2009: Аналіз мотивацій прийому гостей, пов'язаних з сільським зеленим туризмом у Берегівському районі Закарпатської області. [A falusi turizmussal kapcsolatos vendégfogadói motivációk vizsgálata a kárpátaljai Beregszászi járásban] In: V. PETLIN ET AL. (editor): *Географія і туризм: європейський досвід. Матеріали III міжнародної наукової конференції*. Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, pp. 182–187
4. ІЖАК, Т. Й., ШАШ, Е. Л. 2017: Фестивалі Закарпаття [Kárpátalja fesztiváljai]. *Матеріали VIII міжнародна науково-практичної конференція „Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання”*. м. Черкаси. pp. 315–319.

2. Egyéb publikációk

2.1 Konferencia előadásokhoz kapcsolódó publikációk

1. SASS E. 2004: A kárpátaljai magyar fiatalok utazási attitűdjei. In: DR. BARKÁTS J. (SZERK.): *Fiatal kárpátaljai magyar kutatók a természettudományi kutatásban*, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, pp. 73–78
2. SASS E. 2005: Tömegmozgások vizsgálata a Nagycsanak és a Talabor fővölgyeiben. In: *Diákok és fiatal kutatók tudományos konferenciájának anyagai II. füzet*, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász, pp. 43–47.
3. SASS E. 2007: A kárpátaljai magyar fiatalok külföldi és belföldi utazási szokásainak vizsgálata, In: Kopári L.–Tóth J.–Dr. Tóth J. (SZERK.): *Földrajzi Tanulmányok a Pécsi Doktoriskolából VI.*, Pécsi Tudományegyetem, Pécs, pp. 233–242.